

Transcript 'Radio Debuut'

Aflevering 3: Lisa Weeda en Maxime Garcia Diaz

Dit is een podcast van De Nieuwe Oost | Wintertuin.

Welkom bij Radio Debuut, de online interview-avond in het kader van het Wintertuinfestival van De Nieuwe Oost | Wintertuin. In deze reeks worden kersverse debutanten geïnterviewd over hun debuten, het debuten in onzekere tijden en het belang van literatuur. In deze aflevering ga je luisteren naar Selm Wenselaers in gesprek met Maxime Garcia Diaz en Lisa Weeda.

Selm Wenselaers: Welkom bij Radio Debuut. Mijn naam is Selm Wenselaers en ik mag vandaag afsluitend spreken met Lisa Weeda en Maxime Garcia Diaz. We hebben elkaar al eerder gesproken een-op-een en nu gaan we een keer samen. We doen het zonder laudatio maar gewoon met elkaar en we zitten weer gewoon thuis, sterker nog, de wereld is weer aan het dichtvallen. Het Wintertuinfestival is uitgesteld naar 2022 en we zitten gewoon *cozy* bij elkaar. Jullie hebben elkaar nog niet ontmoet, niet in levende lijve, begrijp ik?

Maxime Garcia Diaz: Ja, maar wel zien voorlezen of voordragen of – ik jou wel. Dus dan hebben we elkaar wel... we zijn wel in dezelfde ruimte geweest.

Lisa Weeda: Ja, ik had ook laatst Maxime gezien bij Crossing Border. Dus we schuren literair gezien wel steeds langs elkaar heen maar... ja.

Selm: Vandaag een uur met elkaar, een dichter en een prozaschrijver. En performers ook. Je maakt het me heel makkelijk, Lisa, want je had de vorige keer een vraag gesteld aan Maxime. Maxime, jij had er net al eentje mogen afvuren. Lisa, jij vroeg je af waar de liefde voor het podium vandaan komt: Maxime, hoe ben je op het podium beland?

Maxime: Wat grappig, want ik heb volgens mij ook een vraag over het podium, toch?

Selm: Klopt.

Maxime: Bij mij – daar hadden we het ook over tijdens ons eerste gesprek, volgens mij, ik weet eigenlijk niet meer of we het daarover hadden – dat het bij mij begonnen was met dat ik met een clubje mensen tijdens mijn studie eerst een soort *writers-potlucks* ging organiseren en dan op een gegeven moment ook literaire avonden. Waarbij we dan ons werk voorlezen. Omdat het gewoon een hele makkelijke manier was om mijn werk te delen. Ik wist eigenlijk niet toen wat literaire tijdschriften waren, of überhaupt wat er zeg maar tussen een gewoon iemand, een hobbyschrijver, en J.K. Rowling zat. Dus ik had niet echt een idee van hoe ik dan gedichten kon lezen met mensen behalve zeg maar voor ze gaan staan en het voor te lezen. Ik was ook bezig met theater, dus ik merkte dat ik dat heel leuk vond en dat ik er ook best goed in was. Zo is het een beetje ontstaan en het is ook best wel een paar jaar nadat ik voor het eerst ging optreden dat ik voor het eerst iets ter publicatie opstuurde. Dus, zo.

Lisa: Oh, cool. En wanneer kwam dan wel het punt dat je al die tussenvormen zag, of zo?

Maxime: Nou, ik denk dat als je – ik vind dat wel grappig, ik weet niet of dat in andere landen ook zo is – maar als je in Nederland dan veel gaat optreden, dat je dan eigenlijk een soort van een random persoon bent die op open mics gaat optreden en dan gaan mensen je vragen om op niet-open mics te gaan optreden. Dan schuur je zo aan en dan sta je opeens op een line-up met mensen die allemaal wel gevestigde literaire mensen zijn. Dat dat best wel dichtbij elkaar kan zitten. Daardoor kreeg ik dus in elk geval iets van oh, zo ziet het eruit. Zo werkt het, dit zijn schrijvers, zo verdienen ze hun geld, dit bestaat gewoon en kan gewoon. Ik denk dat ik op een gegeven moment ook niet meer zo'n zin had om altijd maar

mijn gedichten te delen op een podium met een publiek voor je waarbij je ook een soort van... dat het heel erg een sociaal ding is. Dat je moet zien hoe ze reageren. Dat is toch stressvol, ook. Dus dat ik zin had om ergens iets naartoe te sturen en dan kunnen ze het lezen en dan merk ik verder niet wat ze ervan vinden.

Lisa: Oh wow. Oh ja, wat grappig.

Maxime: Heb jij dat niet? Dat je dat stressvol vindt, soms?

Lisa: Jawel, ik had heel lang podiumangst. Toen ik afstudeerde van ArteZ – dit is echt een veel te lang verhaal – de laatste drie maanden dat ik daar zat had ik geen huis. Dus sliep ik bij vrienden, elke maand bij een andere vriend, en tegelijkertijd probeerde ik af te studeren. Terwijl ik op matrassen in extra kamers tussen de hobbyspullen van vrienden lag. Ik werkte 32 uur per week, dat was echt een super bizarre periode maar ik was nooit bang voor het podium dus ik was altijd heel chill voor ik ging optreden. Toen studeerde ik af en die zomer moest ik optreden bij Duizel in het park en toen viel ik flauw tijdens een performance. Super bizar. Echt verschrikkelijk. Mijn ouders waren daarbij, weet je wel. Mijn moeder reageerde echt als zo'n super geschokte moeder, ik was al wel wat ouder, ik was al 26, dus dat was een super rare ervaring. Toen ben ik wel die middag weer meteen gaan optreden, want ik dacht als ik dit nu niet doe dan ga ik nooit meer een podium op. En ik ben echt tot mijn boek uit is nu, dus dat is dan 2015 tot 2021, heb ik altijd paniekaanvallen gehad voor ik opging, of ik hoorde niet meer aan een oor... gewoon hele lijpe bijverschijnselen bij het podium opgaan. Dus ik was denk ik niet eens zo bezig met het publiek maar gewoon met proberen overeind te blijven staan of zo? Wat misschien wel helpt, maar ik denk wel dat misschien het genre waar jij in zit, misschien dat jij iets meer in de spoken-word hoek kan worden gezet, in verhouding tot mij. Dan is het wel misschien een andere tak van sport, want ik denk dat dat ook veel meer een reactie-performance is dan, nou ja proza voorlezen doe ik niet zoveel meer nu, maar dat is misschien ook een verschil.

Maxime: Ja, dat denk ik ook. Dat is echt heftig. Dat is denk ik letterlijk het heftigste wat ik heb gehoord wat iemand heeft meegemaakt tijdens een optreden.

Lisa: Ja, was echt hardcore man.

Maxime: Echt een hele heftige ervaring. Ik kan me voorstellen dat je daarna angst hebt en dat het moeilijker wordt.

Lisa: Ja, heel bizar. Heel gek gevoel.

Selm: Heb jij nooit angst, Maxime?

Maxime: Voor optreden?

Selm: Hm-m.

Maxime: Ja, constant. Eigenlijk altijd wel. Ik denk ook altijd van 'ik doe dit al best een paar jaar' en ik vind het nog steeds eng. Dan denk ik ook van, wat raar eigenlijk dat zoveel van mijn werk bestaat uit voor andere mensen gaan staan en dan zo... dat iedereen naar mij kijkt en dat ik dan iets ga doen waar ze allemaal zo naar luisteren. Dat is toch eigenlijk heel raar. Niet dat dat raar is, want de meeste mensen vinden dat ook eng, en het is ook best wel eng en het is een heel prestatiedruk-achtig ding. Maar ik denk ook dat het inderdaad anders is met poëzie of spoken word-achtige dingen omdat je meer bezig bent met het publiek en een soort interactie en een soort effect teweeg brengen dan wanneer je een prozatekst voorleest. Ik had een keertje dat ik moest huilen, bijna, tijdens een optreden. Dat vond ik zelf heel... het was ook echt puur door de zenuwen, maar het was wel een heel emotioneel... het was wel een heel kwetsbaar gedicht. Dus iedereen ging zo van 'oh, dapper' en 'wauw, wat knap'. Dus ik was van, nee ik ben gewoon heel erg zenuwachtig en daardoor... het is niet dat ik nu opeens geraakt ben door mijn eigen... Hoe reageerde mensen toen je flauw viel? Dat weet je dan misschien niet?

Lisa: Je bent gewoon een soort van even weg en dat is heel gek. Daarna... mijn ouders waren er vooral en de rest was gelukkig niet per se daarmee bezig. Dat scheelde wel. Maar ik heb er eigenlijk ook heel lang niet met mensen over gepraat. Ik heb dit heel lang niet aan mensen verteld omdat dat gewoon mijn werk is, dus ik kan niet... ik denk dat als ik het teveel binnen liet daarna, dat ik het dan echt nooit meer had gedaan. Ja, weet ik niet. Het heette ook 'Duizel in het park'. Dat vond ik dan wel weer grappig achteraf, of zo. Dat vond ik dan wel weer een goede metafoor. Maar sinds dus mijn roman er is heb ik nul stress meer. Nul. Superraar. Nu is alles weg. Slaat echt nergens op.

Selm: Heb je enig idee hoe dat dan komt?

Lisa: Nee. Wat een psychologisch gesprek zit er ineens in, sorry daarvoor. Dat was helemaal niet mijn bedoeling. Nou ja, ik weet niet, ik denk gewoon de rust dat de enige die dingen weet dat ik dat ben. Niemand anders kan over mijn boek praten toch? Dus ik denk dat dat het is? Of gewoon 'fuck it maar, fuck it yolo, let's go ofzo' – dat klinkt wel cooler dan die andere poëtische gedachte.

Maxime: Die eerste was zo mooi, zo zachtaardig of zo. Dus dat is wel leuk, het contrast.

Selm: Maxime, voor jou is er niets veranderd? Die angst die is er nog altijd?

Maxime: Ja, ik ben ook denk ik gewoon een best angstig persoon dus ik heb de neiging overall *anxious* voor te zijn. Dit is inderdaad een heel psychologisch gesprek. Maar ik ben altijd nerveus en dan loop ik ook rond voor een optreden en dan loop ik aan iedereen te vertellen dat ik heel nerveus ben en dan neem ik heel veel ruimte in met mijn nervositeit. Maar het valt ook wel mee vaak. Ik denk dat het gewoon altijd spannend blijft. Omdat het ook zo'n moment is dat je moet gaan staan en dat je moet beginnen en dat iedereen iets verwacht. Niet eens dat je die verwachting dan in moet lossen en heel goed moet zijn, maar gewoon dat je iets moet gaan doen, of niet. Dat kan ook. Maar dat er een moment is dat jij iets gaat doen en dat iedereen daar dan naar kijkt. Dat dat dan is wat er aan het gebeuren is. Het klinkt heel vaag, maar snap je wat ik bedoel?

Lisa: Nou ja, het klinkt wel logisch toch? Het is misschien net als theater versus film; je kunt maar een keer naar een voorstelling gaan, dus het moet altijd goed zijn. Anders ben je de lul, toch? Dan word je niet meer gevraagd. Het is ons beroep en we worden ervoor betaald, maar als het een aantal keer mis gaat dan verlies je ook podiumspace. Dus het moet wel altijd werken.

Selm: We gaan de psychologische toer op: beroepsangsten. Dus we hebben nu podiumangst gehad. De angst voor het witte blad, iemand?

Lisa: Jezus, Selm.

Selm: Nee, is dat niets? Het begin? Hoe begin je met schrijven? Is dat ook een angst?

Lisa: Maxime. Begin. Maxime, jij mag eerst.

Maxime: Ja, ik denk dat ik daar niet echt veel angst... nou... ik heb wel een beetje dat ik niet goed weet hoe dat moet. Maar ik denk ook een soort angst die iedere schrijver heeft. Dat je een *inner critic* hebt die elk woord dan een soort van aan het wegen is en aan het ondermijnen is. Wat ook best gezond kan zijn soms, omdat je dan aan het nadenken bent over of je wel aan het zeggen bent wat je wil zeggen. Dus ik heb dat op zich wel. Ik weet ook eigenlijk niet precies hoe je moet beginnen. Ik heb dus veel gedichten die heel erg uit andere teksten bestaan en heel veel citaten en zo, dus ik begin meestal door andere tekst te verzamelen en daar dan op te reageren. Ik vind het makkelijker om te reageren dan om uit het niets iets te doen.

Selm: Je was gevraagd door deBuren om op Paul van Ostaijen te reageren voor 'Besmette stad'. Ging dat je goed af?

Maxime: Ja, dat klopt. Ik had nog nooit iets van hem gelezen, dus dat was wel leuk. Het was leuk hoor. Het was een heel leuk project.

Selm: En Lisa, wat betekent dat voor jou, het witte blad?

Lisa: Ja, het is toch... ik begin wel altijd op papier. Dus ik heb nu net voor mijn nieuwe roman... ik ben al anderhalf jaar aan het nadenken dus ik denk eigenlijk gewoon heel veel na, heel lang. Dan schrijf ik niks. Dan heb ik gewoon een idee en probeer ik daar dingen bij te bedenken of dat een beetje te vormen, of zo. Dat doe ik meestal terwijl ik een ander project aan het doen ben, dat overlapt elkaar dan. En nu ga ik straks, als dit voorbij is, want dat tabblad staat nog open, een nieuw blanco A4-schrift kopen en nieuwe pennen. Van die speciale pennen die ik superchill vind, van die illustratiepennen. En dan ga ik beginnen. Maar nooit direct met schrijven. Dat is misschien voor proza ook... nou dat is onzin, in mijn geval is het anders. Ik wil gewoon schema's maken, dingen tekenen en volgordes bedenken. En ik wil graag altijd beginnen bij de vorm. Dus als ik niet per se weet wat de vorm is, weet ik niet zo goed wat ik moet doen. Zomaar scènes schrijven? **[maakt kokhals-geluid]**

Selm: Is dat iets uit een stukje opleiding? Want je hebt natuurlijk Creative Writing gevolgd. Zijn dat dingen die je daar leert? Om op die manier schematisch te werk te gaan? Om op die manier na te denken over een roman?

Lisa: Nou, ik denk dat ik wel veel piketpaaltjes heb gemist tijdens de opleiding, als ik eerlijk ben. Dat ik gewoon niet zo supergoed heb opgelet bij sommige dingen. Ik ben altijd heel traag met dingen in een les leren en dan... meestal een jaar later denk ik wow, oké, ohja, oeh, plot. Weet je wel? Dat duurt dan allemaal megalang. Dus dat is niet mijn... nou ja ik weet het niet. Ik deed dat zelf altijd al. Ik heb daarvoor theaterwetenschappen gedaan en ik was altijd al erg geïnteresseerd in dramaturgie, ook. Dus misschien van de buitenkant kijken naar hoe iets wordt gevormd en dan iets gaan bouwen. Maar bij Creative Writing waren de meeste van mijn klasgenoten juist heel erg aan het schrijven. Scènes, personages... vormgeven, doe ik ook nooit. Geen idee waarom mensen dat doen.

Selm: Fisjes. Fisjes maken van personages dan?

Lisa: Ja, **[kokhals]** dat doe ik allemaal niet. Dus ik voelde me ook een beetje een *weirdo*, misschien, daar. Een beetje een andere student.

Selm: Omdat je al een andere opleiding had gevolgd? Omdat je al vanuit die theaterwetenschappen een blik had? Je was al gevormd?

Lisa: Ja, wellicht. Ja, tuurlijk. Wat zeg ik nou? 'Wellicht'? Je komt van iets heel anders vandaan en ik was ook geïnteresseerd in andere mediavormen. Dus ik denk dat ik daarin nooit een klassieke schrijver zal zijn, of worden. Ben meer een maker, denk ik.

Selm: Heb jij daar ooit over nagedacht, Maxime? Om een schrijfopleiding te volgen? Om bijvoorbeeld een Creative Writing-opleiding te volgen?

Maxime: Ja, ik heb een jaar de Schrijversvakschool gedaan...

Lisa: Oh, wow! Hoe was dat?

Maxime: Ja, het was wel een interessante ervaring. Ik denk dat de Schrijversvakschool een beetje anders is dan veel andere schrijfopleidingen. Meer oudere mensen, meer mensen met een hele carrière die dan 'hun roman' eindelijk eens willen schrijven. Misschien iets klassieker, of schoolser, of zo. Ik vond het wel leuk, want ik vind het heel leuk om in een groep mensen... ik vind dat gewoon heel gezellig, met een groep mensen over elkaars werk praten. Maar ik werd wel een beetje recalcitrant van... ik denk ook dat er bij de

Schrijversvakschool een beetje een sfeer heerst van 'wij zijn allemaal hier om van de "echte" schrijvers te leren hoe het dan moet' en dat gaan we dan zo opschrijven in ons schriftje. Ik kan me voorstellen dat er een iets meer eigenwijze of kritische sfeer bij ArtEZ-studenten is? Ook omdat ik dan... ik was al een beetje aan het optreden al jaren en zo... dus ik vond mezelf eigenlijk al te geavanceerd of zo. Dus dan werd ik extra recalcitrant van dat mensen zo gingen vertellen wat een gedicht moest zijn of zo.

Lisa: Werd je eigenlijk een beetje teruggeduwd in de oude vorm dan of zo? Terwijl je daar al voorbij was? Bedoel je dat?

Maxime: Ja, ik denk ook gewoon dat misschien... ik heb hele leuke leraren gehad op de Schrijversvakschool, maar ook leraren waarvan ik dan dacht – ook omdat ik van de geesteswetenschappen van de UvA kwam, waar iedereen de hele tijd bezig is met het onderwijs subversieve weet ik veel – dan was het gek om in een les te zitten waarbij zo'n leraar achterover zit van 'ik ga jullie uitleggen wat een gedicht moet zijn' en 'dit is wat een gedicht allemaal niet moet zijn'. Ik had een poëzieles waarbij hij dat ging uitleggen en allemaal dichters noemde als voorbeeld van hoe het níet moest, die allemaal mijn favoriete dichters waren. Toen dacht ik wel oh, dit is grappig. Toen hebben we nog best een leuk gesprek gehad – even – over waarom ik dan vond dat dat niet zo was, wat hij daarover zei. Maar ik ben wel gestopt met dat vak, omdat ik het niet meer leuk vond. Dus ik denk wel dat ik als ik niet al een bachelor had, dat ik het leuk had gevonden om Creative Writing te doen bij ArtEZ of misschien Writing for Performance bij de HKU.

Selm: Nou, gouwe ouwe Vondel die zei, denk ik: 'Je kan wel leren schrijven, proza schrijven, maar poëzie en als dichter word je geboren, dat kan je niet leren.'

Maxime: *There you go.* Ik weet niet of ik het daarmee eens ben, ik weet het eigenlijk niet. Ik vind het... ja, ik weet niet. Of je schrijven kan leren, is altijd zo'n vraag waar mensen het over hebben. Ik denk dat je het best kan leren, of misschien – ik weet het niet.

Lisa: Ik denk dat je het wel... ik had het hier van de week over met Yaël van der Wouden, die ook bij Chaos werkte, onder andere, over dat je wel talent kan hebben, maar dat dat maar 25% is van het totaal. Je kunt het soms andersom ook wel merken: dat iemand bijvoorbeeld heel goed begrijpt hoe een boek wordt gemaakt, maar dat de ziel er niet per se in zit. Dus dat het wel helemaal mooi in elkaar is gezet, maar dat je gewoon geen emotie hebt terwijl je het leest. Of iemand moet een gedicht voorlezen en je denkt: ja, ik snap het wel, maar ik word er niet warm van of zo. Misschien is dat dan wel waar je mee geboren – ja, geboren klinkt ook zo profetisch. Alsof we allemaal kleine *geniuses* zijn. Dat is misschien een beetje intens.

Maxime: Ik kan me wel voorstellen dat je met een soort aanleg voor dingen geboren wordt. En meestal als je dan aanleg hebt voor iets, dan, nou ja, het hoeft maar een heel klein stukje aanleg te zijn. En dat wordt dan wel of niet gestimuleerd, of je gaat het zelf stimuleren omdat je het leuk vindt of omdat je er goed in bent. Maar eigenlijk dacht ik over schrijfonderwijs... ik denk dat ik het fijn vind, of ik schrijfles fijn zou vinden als het eigenlijk gewoon een soort redigeren is. Dat je net als met een redacteur... Nou, ik denk dat ik misschien ook gewoon niet zo houd van teksten lezen over schrijven. En dan praten over schrijven, of nadenken erover. Nu ik dit zeg weet ik niet of ik het ermee eens ben. Maar dat ik het leuk vind in een groep dat je een tekst samen gaat... dat je als leraar bijna hetzelfde doet als redacteur. Kijken wat er met die tekst is.

Lisa: Dus wat er beter kan? Of wat er anders kan, dan?

Maxime: Ja. Ik wou trouwens net nog iets vragen, nu zijn we er al helemaal voorbij. Want je zei dat je eigenlijk al bezig was met je tweede roman, toch Lisa?

Lisa: Ja.

Maxime: Ben je dan – wanneer begint dat dan precies?

Lisa: Ja... wanneer begint bij jou een volgend gedicht? Misschien is dat dezelfde vraag. Of een zinnetje.

Maxime: Nou, dat kan nog heel lang duren denk ik. Voordat er een tweede bundel komt. Ik vind het zo knap. Want ik kan me voorstellen dat je nog helemaal vol bent van die eerste roman, dan vind ik het zo bijzonder dat je eigenlijk meteen een tweede – ik denk dat best veel schrijvers dat hebben, maar ik ben wel benieuwd hoe dat dan samen gaat?

Lisa: Ontsnappingsdrang, denk ik. Dat je gewoon denkt: waarom ben ik nog steeds hier? Waarom ben ik nog steeds in dit fucking boek? Nee, helemaal niet. Maar het is wel een andere manier van... ik denk dat ik dit altijd heb, dus het is ook wel een gevaar. Want het is ook wel een manier om ergens van weg te lopen, van dat laatste deel van het maken van dat boek. Want ook voor mijn vorige boek... mijn 'vorige boek'? Voor dit boek, dit debuut, daarvoor schreef ik een novelle, maar ik wist tijdens die novelle al wel dat er meer in zat en dat ik daar weer iets wilde doen. Dus misschien is het zo. En ik schrijf het niet op, dus het zit niet in mijn... in mijn computer staat er nergens een ander spookbestand met al iets nieuws, maar meer in mijn hoofd is er soms gewoon iets wat er gebeurt, of waar ik over praat, of wat ik hoor, dat ik er gewoon al bij kan harken. Dingen waar ik over nadenk bijvoorbeeld, maar ook – dit is echt een lang verhaal – ik was vanuit mijn roman erg geïnteresseerd in hoe Rusland of de Russische politiek ervoor zorgt dat er overal schaduwgebieden zijn in Europa die steeds maar instabiel blijven. Toen moest ik voor een of ander project iets pitchen en dacht ik: ik wil al heel lang een soort interactieve dance-game maken, voor mensen die dan moeten dansen tegen Jeltsin en Poetin als een soort dance-battle om te zorgen dat die schaduwgebieden niet verliezen, niet veroverd worden. En dansen is heel grappig maar je verliest wel elke keer en elke keer als je de ronde hebt verloren dan zie je wat er allemaal is gebeurd. Bijvoorbeeld zoveel mensen zijn er geëxecuteerd... weet je wel, dus het is een soort van keiharde humor versus keiharde verschrikking. Ik weet niet, dan gaat mijn hoofd gewoon naar zoiets en dan... ik heb daar ook nog niks voor op papier, maar ik weet dat ik dit dan ooit wil gaan bouwen en dan denk ik er dan superlang over na. Maar heb jij nu dan geen gedichten... ben je dan nu in een soort *desert* zonder *poems*?

Maxime: Ja, beetje. Ik heb misschien ook een beetje die ontsnappingsdrang. Ik merkte dat... het is ook gewoon omdat ik veel van de gedichten in opdracht had geschreven. En dat ik dan merkte dat ik dan heel lang niet uit mezelf een gedicht had geschreven omdat ik daar dan zin in had. Maar misschien door die ontsnappingsdrang, van dat er zo'n boek aankomt waar je dan helemaal in zit, dat ik veel meer in het Engels ging schrijven. Dus ik heb wel nieuwe gedichten geschreven, maar die zijn allemaal in het Engels. Ik denk ook dat je dat misschien meer hebt met een poëziebundel dan met een roman, want mijn poëziebundel is gewoon een verzameling gedichten, niet echt met een groot concept, zoals sommige mensen een poëziebundel schrijven. Dus alles kon er in principe ook nog bij. Dus ik had ook het gevoel bij wat ik daarna nog schreef van o shit, dat moest er eigenlijk nog bij. Alsof er een arbitraire grens is getrokken van 'nu is het gewoon ingeleverd', maar dat ik nog steeds bezig was. Dat is eigenlijk heel leuk, want dat betekent dat ik nog steeds bezig ben met de thema's van de bundel en dat ik... bijna alsof ik midden in een scriptie zat en hem toen moest inleveren. Dat je dan zo denkt: oh, maar ik ga nu gewoon verder dat onderzoek doen. Ik weet niet precies wat dat is, ik denk dat het iets te maken heeft met dat het geen geheel is, maar meer een constellatie van verschillende dingen. Dus dat je al die nieuwe dingen er ook wel weer bij had kunnen doen. Er is nog niet zo... een nieuwe... ik weet het niet. Ik ben geloof ik gewoon een beetje aan het bijkomen. Ik vind het wel heftig om een boek te schrijven.

Lisa: Misschien is dat ook wel gezonder dan gewoon verder gaan.

Maxime: Ja, maar wat als het gewoon niet meer komt, nou?

Lisa: Jawel...

Selm: Jee! We zijn weer bij de angsten. Wat als het niet meer komt. Andere angst. Angst voor de toekomst. Hoe kom je tot een duurzame praktijk? Lisa, jij hebt natuurlijk met #laatjenietnaaien een flink schot voor de boeg gegeven, of je bent daar nog altijd behoorlijk druk mee, met de inzet voor *fair pay*. Hoe is het daarmee? Je bent ook gewoon naast programmamaker, moderator, organisator, producent, copywriter,

podcastmaker, host, performer, docent, coach, schrijver, scenarist, regisseur, ben je ook activist. Ja, kan je daar iets meer over vertellen?

Lisa: Nou, ik denk dat het wel... ik ging, ik denk in het begin van de – was het al lockdown? Dat weet ik niet. Op een gegeven moment kreeg ik een klus aangeboden, waarvan ik dacht wow. Dat ik heel blij was dat ik een normaal inkomen kreeg, per dag. Dat was gewoon een normale dagprijs. En toen was ik superblij, heel blij! Toen dacht ik: ik ben helemaal achterlijk dat ik zo blij ben, dit is niet gezond, dit kan niet gezond zijn. En toen ging alles een beetje op slot en tegelijkertijd, hoewel dat was iets daarvoor, maar tegelijkertijd in de sector kwam er een nieuwe ronde aan voor grote organisaties – voor iedereen eigenlijk – om nieuwe fondsen aan te vragen. Dit is een heel bureaucratisch verhaal. En er waren allerlei organisaties waarvan ik wist dat zij hun personeel – waaronder vrienden van mij – geen eerlijke dagprijzen betaalden voor hun werk, of prijzen voor optredens, of weet ik veel, maar wel allerlei dingen gingen organiseren over de *fair practice code*. Iets wat... dat is een veel bredere term, maar onder andere *fair pay* was daar een onderdeel van. Toen dacht ik ja, nu kunnen jullie allemaal het heen-en-weer krijgen... zacht uitgedrukt. Toen ben ik daar een beetje over gaan schrijven en instagrammen en dat was heel bizar, want mijn inbox stopte gewoon niet met volstromen. Er waren zoveel mensen die slecht betaald werden. Eigenlijk alleen maar mensen. Volgens mij zijn de enige mensen die namelijk goed betaald worden de directeuren van de BIS-instellingen die meer dan een ton per jaar vangen terwijl ze soms mensen vragen voor vrij weinig geld en dat ik dacht: wat een absurde schijnvertoning zitten we nog steeds in met z'n allen. Ik denk wel... dat was heel tof om te doen en toen werd het ook een platform en dat is het nog steeds, maar iedereen werd zwanger dus iedereen is even *on a break*. En ik ging een boek afmaken, maar we hebben truien verkocht, met daarop 'hobbyist' doorgestreept en die is meer dan honderd keer verkocht, wat best wel cool is, want dat zijn gewoon arme kunstenaars die dat allemaal hebben aangeschaft en die trui was duurzaam. Dus niet goedkoop. Die kan je dan aandoen naar meetings waar iemand je wil naaien. Dus dat was wel een fijn effect. En soms als ik dingen zie dan stuur ik nog steeds e-mails. Een tijd terug was er een vacature van Hard//Hoofd, het schijnt dat ze inmiddels het bedrag omhoog hebben gedaan, voor eindredactie voor vrij veel dagen voor heel weinig geld. Toen heb ik wel een e-mail gestuurd van: jongens, jullie lijken een heel groot, best wel een sterk instituut. Maar hoe kan het nou dat je... nu trek ik dan Hard//Hoofd erbij, maar er zijn heel veel organisaties, kan nog wel meer namen noemen... dit gaat niet om *shamen* maar het gaat wel om... ik probeer wel altijd mensen daar bewust van te maken. En mensen zijn ook bang om me te vragen voor te weinig, dus dat is best wel chill. Maar het is wel moeilijk en ik zit natuurlijk al best wel lang in het veld en je bouwt gewoon heel langzaam een *steady* inkomen op met het werk waar je heel veel uren aan besteed en dat is wel vrij belachelijk.

Selm: Ja. Ja, want ik somde het allemaal net op. Je had het zelf denk ik ook gedeeld in die workshop, die je organiseerde eerder voor Wintertuin, over *fair pay*. Dat je opsomde wat je allemaal doet en dat dat ook allemaal ten faveure is van je schrijverschap, van het werk als scenarist en als regisseur. Omdat die in verhouding dan... daar trek je veel minder lol uit dan uit het schrijven van een boek. Daar zit zoveel tijd in... daar ben je vier, vijf jaar mee bezig, je krijgt een voorschot...

Lisa: Ja, je maakt eigenlijk verlies. Je maakt verlies op je boek. Ik weet niet hoe dat bij jou was, Maxime?

Maxime: Ja, sowieso. Maar het is ook een dichtbundel, dus...

Lisa: Ja, maar dit is dus al – sorry – maar dit is dus al waar het mis gaat, toch? Dat je zegt 'maar dit is een dichtbundel', hallo? Misschien heb jij wel evenveel uren daarin gestoken als ik in mijn roman. Ja, ik vind dat wel heel verdrietig in de letteren. Dan zou ik jou bijna gevoelsmatig als minder moeten zien omdat jij een dichter bent... ik weet wel dat het wellicht minder... maar dat is moeilijk want jij bent gewoon kwalitatief heel sterk toch? Daar gaat het toch om? Ik wil toch voor die inhoud betalen en niet voor het, nou ja, sorry, ik stop.

Maxime: Ja, dat is ook zo, maar ik denk dat dichters soms een beetje zoiets hebben van 'oh...' Dat we bijna als een, hoe noem je dat... *point of pride*, dat we zo weinig geld verdienen. Alsof dat betekent dat we super oncommercieel zijn, terwijl het eigenlijk... het is wel gek met een boek, dat het een soort van – want ik had

dan tijdens de pandemie TOZO, dus dat is ook voor het eerst dat ik dan een normaal inkomen had van een uitkering. Daar baalde ik later supererg van, dat viel samen met de periode dat ik mijn boek af moest maken en ik had eigenlijk heel erg behoefte aan dat gewoon doen en niet allerlei opdrachten aannemen. Toen deed ik dat toch en dacht ik: oh, dit is de enige periode dat ik gratis geld krijg, voor mijn gevoel, en ook ben ik iets aan het doen dat heel belangrijk is voor mij, waar ik precies niks mee verdient. Het is gek dat je een soort van, heel lang... je hebt dan een voorschot gekregen, dat vooral voor een dichtbundel een soort fooi is. En dan ben je heel lang bezig met iets dat *basically* misschien wel het belangrijkste is voor je en dat je er geen geld mee verdient. En dan met het idee van misschien ooit ga je dat wel doen. Maar ik vond het heel gek – en dit heeft iedere dichter of schrijver – dat ik dan de hele tijd aan het werk was met mensen met vaste banen, vaste arbeidscontracten en vaste kantooruren. Ik zeik ook altijd op die *out-of-office-messages* die je krijgt. Dat je dan als zzp-er om half twaalf 's avonds een mailtje stuurt en dat je dan terugkrijgt 'hallo, mijn werkdagen zijn dinsdag en donderdag van twee tot drie'. Dat ik denk, jij hebt een vaste baan! Dat is super *toxic* ook, want heel goed... iedereen zou parttime moeten werken, maar ik ben de hele tijd *available* voor echt geen geld en dat is superstom, maar dan komt mijn woede zo naar boven op een onschuldig persoon. Maar het voelt als gekke verhouding. Ik dacht van al deze mensen hebben gewoon banen en krijgen een vast salaris hiervoor, en ik weet niet hoe dit zou moeten als schrijver, maar het is gewoon gek. Het is gewoon een gek gevoel. Dat je denkt: dit is mijn boek en ik werk hier het hardst aan en ik ben degene in de superonzekere en preciaire positie die er een soort van het minst mee verdient? Ik weet niet. Ik heb niet super... dit is een beetje gevoelsmatig allemaal, ik heb niet echt een hoog ontwikkeld standpunt over *fair pay*.

Lisa: Nee, maar het is welkom. Veel mensen vroegen mij afgelopen jaren of ik een contract had bij de Bezige Bij, of ik in dienst was, zeg maar. Bij de uitgeverij! Dus ik zo 'nee man, ben je gek geworden?' Allemaal mensen met een vaste baan, weet je wel? Die waren dan consultant of dokter of zo'n soort beroep. Dat als je een scheet laat dat je weer 300 euro hebt verdiend. Ik zo 'nee, dat is niet hoe het werkt'. 'He? Maar wat doe je dan?' en 'Huh, hoe verdien je dan je geld?' en al die extra... dus ik zeg: ik werk om te kunnen schrijven en mijn vakantie gaat op om te kunnen schrijven, ik blok weken om te kunnen schrijven maar daartussen moet ik altijd heel veel... we zijn alleen maar werk aan het doen om werk te kunnen maken. Dus dat is best wel een vreemde balans. En wat ik ook vreemd vind is dat er wel beurzen zijn voor een tweede boek, maar geen beurzen voor een eerste boek, eerste roman of een eerste bundel. Behalve wat stipendia, maar die zijn denk ik op één hand te tellen. Dat maakt het echt niet makkelijk om te beginnen. Die stap is al heel groot, die literaire wereld in, denk ik. Je bent al zo lang onderweg. Ik weet niet hoelang jij al in de potluck poëzieclubs aan het voordragen was, voor je werd opgepikt? Maar die weg is al jaren en dat zijn allemaal jaren waar nul euro voor zijn, terwijl soms heb je traineeships... ik zat laatst ergens te eten en er was een *guy* die zei: ja, ik ga dat traineeship doen dat is 5.000 euro per maand. Nou, echt zin mijn hele bord over hem heen te flikkeren. Terwijl: goed voor hem, weet je wel? Echt, goed voor hem.

Maxime: Dat is het ook. Je moet ook niet boos worden op de... ik word overigens wel boos, maar ja. Je moet ook een soort van niet de mensen die het toevallig wel getroffen hebben... het is wel een beetje schrijnend. Maar inderdaad heel vreemd dat je voor dat eerste boek... dat moet je maar gewoon in je vrije tijd doen, terwijl je in de horeca werkt. En als je eenmaal binnen bent, mag je misschien geld krijgen. Dat is inderdaad heel vreemd, want wie kan er dan een eerste boek schrijven?

Lisa: Misschien is dat gewoon hoe ze... is dat gewoon *natural selection*. Dit is het. Nee, sorry. Dit is de Hunger Games van de literatuur! Letterlijk.

Selm: Dit is goed, hoor. Van angst naar woede. Dat is therapeutisch zeer te verantwoorden.

Maxime: Een mooie rode lijn.

Selm: Maar voelen jullie je dan ook buitenstaanders? Als kunstenaar? Ja, om te beginnen identificeer je je natuurlijk als een kunstenaar. Doe je dat? Maxime? Lisa?

Maxime: Ja, jawel. Ik denk dus ook dat ik me vaak een buitenstaander voel op de manier dat... ik had laatst trouwens ook iemand die vroeg – volgens mij was het een Uber – die vroeg wat voor werk ik deed. Dan vind ik het *awkward* om te zeggen dat ik dichterbij ben, want meestal... nou, de gemiddelde persoon die je spreekt over poëzie die hebben iets van 'oké, wat betekent dat? Wat is dat überhaupt?' Deze *guy* vroeg ook van oh, werk je dan voor een bedrijf? Toen dacht ik ook van wat voor bedrijf zou ik voor moeten werken? Een soort Schrijvers Inc.? En dat ik elke dag kantoor ga? Dat lijkt me vet leuk en chill. Maar het is gek dat ik niet zicht heb op een vaste baan of zo. Of pensioen. Van die dingen waar de meeste mensen om heen naar toe werken en die niet opgaan voor een kunstenaar. Dat je wel op een andere manier succes kan hebben en een duurzame carrière kan opbouwen maar nooit in die vaste, zekere context van gewoon een baan. In die zin wel een buitenstaander, om het even terug te brengen naar je vraag.

Lisa: Ja, dat is dan in dat geval niet zo safe ofzo. Maar wat ik wel leuk vind aan buitenstaander zijn is dat ik, als ik dan een keer een nieuw shirt nodig heb, op maandag kan winkelen terwijl er niemand is. Omdat iedereen op kantoor zit. En dat ik naar dingen kan kijken en kan proberen het anders te zien dan de rest. Ja, hoe moet ik dit nou... heb ik een goed voorbeeld? Ik woon dus in een straat. Ik woon in een straat met een burena-app, wat ik verschrikkelijk vind. Met om mij heen allemaal koppels die allemaal dit soort goals aan het nastreven zijn, behalve ik. Dus ik ben een soort van 'die kunstenaar'. Naast mij wonen wel twee mensen die wat meer in de kunstsector werken, maar wel onder vast contract. Een tijd geleden kwamen de burena's die een huis hebben gekocht – dit zijn allemaal huurhuizen – naar beneden om aan te bellen om te vertellen dat ze een huis hadden gekocht. En toen gingen ze een beetje kibbelen met z'n tweeën – superlang – over hoeveel huizen ze nou hadden bekeken. De ene zei 44 en de andere zei 54, daar gingen ze heel lang over discussiëren. Toen hadden ze me dat verteld, ik zei nou, leuk! Gefeliciteerd! En toen zeiden ze: 'We komen eigenlijk voor iets anders, mogen we in februari 2022 onze bank via het balkon en de tuin door jouw tuindeuren naar buiten verhuizen?' Toen dacht ik oké, ik ben zo blij dat ik niet dit leven heb. Ik ben zo blij dat ik geen moment hier mee bezig moet zijn. *Oh my lord*. Maar dit komt sowieso een keer terug in een tekst. Bedankt! Denk ik dan. Dus je bent zeker een buitenstaander, soms op gekke manier inderdaad want we hebben geen goede verzekeringen, we hebben geen pensioen, je bent vrij maar ook niet vrij. Zeker in Nederland als kunstenaar is het niet meer zo goed als vroeger. Met dank aan Halbe Zijlstra, onder andere. Maar wel ook wel vrij, want ik kan al die gekke dingen zien en dat vind ik heel leuk.

Selm: Is dat ook noodzakelijk voor je kunstenaarschap? Om erbuiten te staan?

Maxime: Moeilijke vraag, maar ik denk wel... ik vind het wel mooi wat Lisa zegt over naar dingen kijken op een bepaalde manier. Ik merk dat ook elke keer als ik met meerdere dichters bij elkaar ben krijg ik een... dan gaan mensen dingen zeggen als 'dat is echt een mooie zin', weet je? Dan is het de hele tijd zo'n sfeer van dat iedereen op bepaalde dingen aan het letten is. Dat vind ik dan heel – niet alleen op taal, maar gewoon – ik weet niet, dat is ook een beetje stom. Want ook mensen die niet kunst maken kunnen heel diep nadenken en heel diep voelen en een soort van de wereld observeren en zo... maar *I guess* dat dat misschien eerder overlapt met mensen die kunst gaan maken. Dus dat ik me vroeger best wel eens vreemd voelde, om het weer even op de psychologische toer te brengen, over dat je een soort van te veel naar dingen aan het kijken bent, of te veel aan het observeren bent, of te veel gekke dingen aan het zien bent. En als je dan bijvoorbeeld een scholier bent en denkt dat iedereen normaal is en jij niet, en dat je er later achter komt dat andere mensen ook niet normaal zijn, dat je dan denkt 'iedereen is normaal aan het leven en voor iedereen is het leven vanzelfsprekend' en jij moet er de hele tijd omheen gaan lopen en ernaar kijken zodat je er iets over kan maken. *I guess* dat misschien in die zin... ik durf niet zo goed te zeggen wat noodzakelijk is voor kunstenaarschap, maar misschien wel dat.

Selm: Geld, zegt Lisa meteen, toch? Geld. Geld is noodzakelijk.

Maxime: Ja, geld!

Lisa: Ja. Geld. Kreeft en geld, zoals Fresku zegt, toch? Nee, zou wel een fijne bijkomstigheid zijn. Maar ik weet ook niet – nee het zou wel fijn zijn – maar ik denk wel dat... het geeft je gewoon die plek om erbuiten te mogen staan en dat je daar misschien dan, omdat je een maker bent, niet zo op wordt gepakt? Ik weet

niet of ik nu gekke dingen zeggen. En ik denk dat – nu ga ik hele gekke dingen zeggen – maar ik geef in de zomer altijd les bij Buitenkunst met meerdere kunstenaars. Elke week is er een nieuwe cursusweek met allemaal mensen die dan naar een bos komen om daar te slapen en workshops te krijgen van allerlei kunstenaars en allerlei disciplines en ik ga daar meestal twee weken per jaar naartoe. Dan ben je gewoon met alleen maar kunstenaars daar. Dat is gewoon het soort ijkpunt in mijn jaar. Ik ga daar heen en dan voel ik me en super – dit klinkt heel erg gezapig – geïnspireerd omdat ik met allemaal mensen vet lijpe shit kan doen. Ik kan in één dag dingen optuigen met mensen waar ik normaal zes jaar subsidieaanvragen voor moet doen en rare dingen voor moet bedenken, door brandende hoepels van de overheid moet springen en moet zorgen dat iemand het wil produceren en shit. Dan zeg ik gewoon tegen mensen: we gaan een installatie bouwen in het bos, we hebben vier uur de tijd, succes, we gaan dit fixen! En dan staat het er 's avonds gewoon, dat is heel tof. Ik ben helemaal aan het afdwalen, maar ik denk wel dat er een ander soort energie is, zoals jij ook zegt Maxime, het is heel fijn om af en toe met zo'n groep mensen samen te komen om even te zien: ik ben niet de enige en hier gebeurt iets wat groter is dan de som der delen. Dat is een heel fijn gevoel. Ja. En dan daarna ga je weer terug naar de echte wereld. Daar ga je echt letterlijk heel shakespeareiaans het bos weer uit en dan kom je weer in de echte wereld. Dan denk ik wel altijd, jesus wat een dode boel hier. Zeker in Nederland, waar alles zo geordend is en recht en... ik weet het niet. En het is misschien het enige waarmee je kan proberen om iets om te duwen. Ook al is het heel klein, je had ook, volgens mij, Diamanda La Berge Dramm, een violiste en een vriend van haar, hoe heet hij ook al weer? Zo'n Willem... nog wat. Een muzikant. Die ook in de SeksZusjes zit. Die in ieder geval. Die hebben volgens mij zo'n toespraak van Hugo de Jonge of van Rutte gewoon integraal nagedaan als voordracht met pianomuziek en viool erbij. Wat dan supervet is en dat kan je gewoon... ik denk dat 100%, 99% van de mensen dit superraar vindt maar dat is ook waar kunst een beetje voor is. Dat als iets zo absurd wordt dat wij nog kunnen kijken en zeggen: 'Hallo? Is iemand nog aan het opletten want het wordt een grote klerezooi hier.' Dat is misschien wel heel leuk. Wat een statement.

Maxime: Ja het is heel mooi... wat wilde ik nou zeggen? Ik had net bedacht wat ik wilde zeggen. Het was een heel mooi statement. Oh ja, dat wilde ik zeggen! Wat je zei van dat veel mensen dat dan raar vinden is dan – ik denk in elk geval over poëzievoordrachten dat echt veel mensen het raar vinden. Net alsof dat raar is. Een beetje zoals dat de gemiddelde mens een Hollywoodfilm niet heel raar vindt of een boek van... John Grisham? Ik weet niet, ik probeer een schrijver te bedenken. Ik kan niet echt iemand bedenken.

Lisa: Nee, goede wel. Dan Brown.

Maxime: Ja, dat vinden ze dan niet raar, maar ik blijf een beetje haken aan het feit dat de meeste mensen wat ik doe en wat veel kunstenaars doen gewoon raar vinden. Dat het raar is om poëzie te schrijven. Ik denk meer met poëzie, niet met proza, want veel mensen vinden proza niet heel raar of zo. Dat het dan raar is om voor mensen te gaan staan en dingen te zeggen die niet normaal kloppen. Ik weet niet, ik kan het niet echt goed uitleggen. Ik heb vaak dus het gevoel dat (sowieso dat mensen me raar vinden) maar ook dat mensen poëzie raar vinden. En misschien wel kunst in het algemeen en dat het misschien te maken heeft... ik wilde zeggen dat het te maken heeft met dat je niet normaal doet... maar snappen jullie?

Lisa: Jawel, ik snap het wel denk ik.

Maxime: Ik weet niet. Dat het iets is met dat je je even buiten de normale omgangsvormen plaatst. Ik weet het niet precies.

Selm: Jij woont ook in een straat, Maxime?

Maxime: Ja, klopt. Toen je dat zei dacht ik wel: je kan natuurlijk ook op een plein wonen.

Lisa: Is zo. Of in een losstaande boerderij of zo.

Selm: In een bos.

Maxime: Of in een boek.

Selm: In een caravan.

Maxime: Volgens mij woon ik niet in een straat. Mijn adres eindigt op hoek. En het is ook echt een hoek. Sorry.

Selm: Nu worden we filosofisch. Dan wil ik nog even historisch worden. Want Maxime, jij had het de vorige keer over generaties en dit is een generatie toch? Jullie zijn van dezelfde generatie? Hoe oud zijn jullie? Maxime, Lisa?

Maxime: 28.

Lisa: 32.

Selm: Dat is denk ik...

Maxime: Dat is wel dezelfde generatie. Millennials...

Selm: Precies. Zelfs ik ben nog een millennial. Kan je je voorstellen? Toch heb ik het gevoel dat er nog een beetje ruimte tussen zit. Maar ons gesprek heeft me behoorlijk geïnspireerd, in heel veel opzichten, ook met Lisa. Specifiek daarover, over het in de wereld zijn en hoe je vanuit een tijd... je groeit op in een tijd, je vormt je een bepaald beeld van die tijd of van die wereld en dat wereldbeeld draag je mee. Ik heb er zelfs soms last van dat ik een kind van de jaren '90 ben en nog altijd moet rouwen om een wereld die niet meer bestaat, die misschien nooit bestaan heeft, *by the way*. Maar ik dacht: ik schrijf er eens wat dingen over op. Voor de theaterkrant. Ik ga zelf voorlezen.

Lisa: Is goed.

Selm: Jullie mochten de vorige keer voorlezen, nu is het aan mij.

Maxime: Wat leuk!

Selm: Ik heb een klein stukje geschreven, het maakt deel uit van een brief die ik naar Carly Everaert... Een briefwisseling die ik met haar heb. En een stukje gaat over jullie en ik vraag me af of het wel klopt. Dus voilà. Jullie moeten straks antwoorden met 'goed' of 'fout'. Oké, komt-ie. Nou ja, ik val er gewoon in, he? Dus het is:

Buigen of barsten. Dat geldt ook voor wereldbeelden. Het fascineert me hoe een wereldbeeld vaak vroeg in het leven van een mens gevormd wordt en zich maar moeilijk met de tijd laat meebuigen. Voor literair productiehuis Wintertuin interview ik debuterende schrijvers. Het valt me op dat veel van deze jonge auteurs kiezen voor biografisch gedreven verhalen, zonder daarbij aanspraak te maken op De Wereld: ze beperken zich tot het perspectief dat ze kunnen kennen en wagen zich niet aan een verhaal dat buiten hun ervaring ligt. Vanuit de eigen ervaring worden grotere, systemische problemen en dynamieken ontwaart die hun leven ontregelen. Het persoonlijke is (weer) politiek. Als ze al proberen om de wereld in een beeld te vatten, dan tonen ze die in al zijn complexiteit als een patchwork, een veelheid die bij elkaar gebracht wordt als een Tumblrpagina. In de meerstemmigheid lijkt de auteur te verdwijnen. Deze generatie (sorry Maxime komt-ie toch) is opgegroeid met internet, een onuitputtelijke bron en middelpuntvliedende kracht.

Dan ga ik nog een beetje verder, maar klopt het? Klopt het inderdaad? Het is dan alsof ik twee sporen ontwaar en daar staan jullie alle twee net voor. Lisa, jij schrijft natuurlijk vanuit een

familiegeschiedenis, je volgt je bloedlijn en Maxime, ja, *patchwork*? Is dit een volledige weergave en klopt het dat dat schrijverschap van jullie ook zo in die tijd geplaatst kan worden?

Maxime: Dat is een mooi stukje, dankjewel.

Lisa: Mooi met het internet als middelpunt, of *leadende* kracht... te gek.

Maxime: Nou, ik vond het wel interessant wat je zei over – was het autobiografisch of biografisch? Dat hoorde ik niet.

Selm: Oh ja. Nou, er staat biografisch maar het had ook gewoon autobiografisch kunnen zijn.

Maxime: Maar dat is wel een interessante spanning tussen dat persoonlijke of autobiografische en die wereld. Daar had ik eigenlijk helemaal zelf nog niet zo over nagedacht. Ik denk dat ik zelf vaak dan als dichter wordt omschreven alsof ik heel erg met de wereld bezig ben, omdat het internet erin zit, of omdat het geëngageerd is. Ik kon me daar wel in vinden, die spanning. En ik dacht ook misschien - tenminste zelf, ik weet niet wat Lisa denkt - het is een beetje een losse gedachte maar ik dacht zelf: misschien is het ook omdat we uit een soort... Of tenminste die focus op het persoonlijke en het autobiografische die ik zelf heb of op een soort eigen verhaal die jij omschrijft. Dat dat misschien ook wel niet uit een angst, maar uit een weerstand is tegen een soort universeel verhaal. Of een soort universeel idee van mens zijn. Of een soort spreken voor. Dus dat je dan soms een beetje wordt teruggeworpen op je eigen verhaal. In plaats van dat je dan... snap je wat ik bedoel? Ik weet eigenlijk niet of dit klopt...

Lisa: Ja, dat het niet een soort Paulo Coelho's *De Alchemist*... dat die tijd een beetje voorbij is.

Maxime: Ja, dat een soort van 'oh, ik ga nu een groot verhaal vertellen over mensen en dan zeg ik iets wezenlijks over hoe mensen zijn'... Dat is niet helemaal wat ik bedoel maar, ik weet niet... een beetje een idee alsof je meer vanuit je eigen positie wil spreken omdat je meer bewust bent van je eigen positie.

Lisa: Ik zit nu ook te denken of er boeken uit zijn gekomen recentelijk die wel zo Coelho-achtig zijn. Of er debutanten zijn die zulke boeken schrijven. Dit is heel moeilijk want ik kan daar helemaal geen antwoord op geven.

Maxime: Ik heb ook niet allemaal debutanten in mijn hoofd. Maar bijvoorbeeld wel, een van de meest besproken debuten, *De geschiedenis van mijn seksualiteit*. Dat is echt superautobiografisch en persoonlijk. Echt zo niet-Coelho?

Lisa: Niet-Coelho! Misschien kunnen we daar stickers voor laten printen, dat zou vet zijn.

Selm: Is het misschien ook een zaak van gender?

Maxime: Ja, misschien wel.

Lisa: Bedoel je dat we geen man zijn?

Selm: Dat jullie geen man zijn. Precies. Dat dat het voorrecht is van de man?

Lisa: Ja, nou. Nou. Hoe heette die man ook alweer? Sander Kollaard. Die dus de Libris won met een verhaal over een man en zijn hond. Toen dacht ik, ik ga gewoon op de grond liggen joh. Wat is dit nou weer? Misschien is het een heel mooi boek, ik heb het niet gelezen.

Maxime: Ik heb het ook niet gelezen, dus...

Lisa: Was dat de Libris? Won hij de Libris Literatuurprijs? Kut... ik ga het nu proberen te googlen, dat slaat natuurlijk nergens op terwijl we aan het praten zijn.

Selm: Internetgeneratie. Echt, vreselijk. Ja.

Maxime: Nee, maar ik snap wel dat als ik denk aan dat soort boeken... van die boeken van: ik ga nu personages verzinnen en een beetje een soort verhaal waarin je een soort van God speelt met je – en dat is dan weer een heel feminien beeld – met je poppen. Maar in plaats van dat je vanuit een soort van je eigen ervaring gaat. Dat associeer ik heel erg met mannelijke schrijvers zoals Jonathan Franzen of zo? Dat je heel veel verschillende personages – ik kan even niet op iemand anders komen – maar ik associeer het wel met mannelijke auteurs. Wat ook een beetje zo is van misschien dat vrouwelijke auteurs volgens mij ook eerder autobiografisch worden gelezen? Alsof het dan een *particular* verhaal is in plaats van een universeel verhaal, omdat een man natuurlijk de *default* is en een vrouw een soort bonusoptie. Die je kan hebben, als je begrijpt wat ik bedoel, weet je?

Lisa: Ja, dat wordt wel vaak gezegd toch ook? Dat de lezing van vrouwelijke schrijvers vaak anders is dan van mannelijke schrijvers?

Maxime: Ja, en volgens mij is dat met kunstenaars ook zo. Een vriendin van mij is heel erg bezig met het werk van Frida Kahlo en dan heeft ze allemaal van die schilderijen die ook superpolitiek waren en die worden altijd echt een-op-een gelezen met gebeurtenissen uit haar leven. Haar hele persoonlijke leven wordt erbij gehaald en dat is ook met grote vrouwelijke dichters, zoals Sylvia Plath. Het hele persoonlijke leven wordt erbij gehaald. Ik zie het wel als iets meer vrouwelijks, maar ik zie dat misschien ook zo omdat het vaker zo gelezen wordt. Snap je wat ik bedoel?

Lisa: Ja, maar ik wou nog een ding wel zeggen. Ik ben eigenlijk supergeïnteresseerd in politiek en wereldlijke dingen en ik denk dat dat uiteindelijk wel in de roman is gekomen maar dat de sluiproute de familieroman is, die ook nog eens een autobiografische basis heeft. Want in het einde... kan ik dit vertellen? Jawel, ergens in het boek zit... nee, dat plot is helemaal niet boeiend, helemaal niet relevant. Op een gegeven moment in de roman zit Poetin in het vagevuur op een stoel naast een brandende Sovjetvlag en een nazivlag terwijl achter hem een Oekraïense held met de vlag zwaait. Dat is superpolitiek. Het beeld dat in de roman zit... en het is niet een statement-roman, dus het is niet een voor of een tegen... dus het is niet pro-Russisch of pro-Oekraïens, maar ik wilde wel graag een politiek werk maken in zoverre dat je als lezer ergens naar kan kijken. En de Lisa Weeda die in de roman leeft, is een vrij kijkend personage. Het is niet een heel denkend, emotioneel personage. Maar ik vertelde Maarten van der Graaff over mijn debuut en toen zei hij tegen mij: oh, dit is echt een goed debuut, waarschijnlijk, want het valt heel erg buiten wat er nu allemaal uitkomt. Toen dacht ik: huh? Oké. Want ik was net Tobi Lakmaker aan het lezen, wat natuurlijk hyperpersoonlijk is. Of in ieder geval: er wordt gepretendeerd dat het hyperpersoonlijk is. Ik las het maar gewoon als een roman, tot mijn eigen redacteur, de redacteur van Suffertje D bleek te zijn in de roman... waar ik erg om heb gelachen. Die niet met naam en toenaam wordt genoemd, overigens. Het is toch ook wat je verlangt te schrijven. Ik weet het niet zo goed. Ik mis soms wel de politieke – we zijn al lang over de tijd joh – ik mis soms wel een beetje... want ik denk eigenlijk, Maxime, dat jouw werk ook vrij politiek is op een bepaalde manier. Je duwt heel erg tegen dingen aan. Ik weet nog dat jij die bewerking van 'Howl' deed en dat is natuurlijk op zich al een politieke verwijzing naar schoppen tegen het vaste poëtische moment waar je dan in de tijd bent en wie dat bepaalt. Dat is helemaal waar die beatgeneration natuurlijk onderdeel van was, maar ik denk zeker dat het wel politiek is om het over internet te hebben of alles wat daarmee te maken heeft. Ik denk dat dat juist heel cool is en soms mis ik dat in Nederland wel, een beetje. Dat we allemaal maar een beetje een rondje aan het lopen zijn, ga toch weg!

Maxime: Ik hoorde in die tekst die je voorlas een beetje terug... ik heb dus nog niet je boek gelezen en jij die van mij ook niet dus we kunnen hier niet zoveel over zeggen nog, maar ik denk dat die spanning tussen het persoonlijke en het politieke... Ik zie best wel vaak veel romans, ook veel debuten, die dan inderdaad hyperpersoonlijk zijn. Dat van Tobi Lakmaker is misschien ook heel politiek natuurlijk. Misschien is dat een generatieding of zo. Bijna alsof je het persoonlijke ook niet niet-politiek kan maken. Of het politieke niet persoonlijk. Ik heb nu zelf het gevoel dat ik heel erg gewend ben – en ik weet niet of dat door mijn leeftijd

komt of door de tijd waarin ik ben opgegroeid of dat ik politiek bewust of gewoon überhaupt bewust ben geworden – maar dat ik gewend ben om mezelf te zien als een politiek ding. Met een identiteit. En ook om politiek te zien als iets dat ook betrekking heeft op mijn identiteit en mijn lichaam en mijn leven. Voelt alsof dit weer heel vaag is. Ik kan me wel voorstellen dat mensen van mijn generatie – sowieso doen linkse mensen van mijn generatie dat... ik kan niet zoveel zeggen over andere bubbels. Maar snap je? Dat je eerder dat vermengt of zo?

Lisa: Misschien dat mijn statement een beetje hard is. Maar ik kies er denk ik expliciet voor om niet te focussen op mijn eigen politieke lichaam. Ik vind dat heel moeilijk in mijn eigen schrijven dus dat is ook een expliciete keuze, denk ik. Iets wat ik soms in een kort verhaal wel doe, maar dat ik wel complex vind. Maar dat er wel al zoveel gebeurt met onze generatie... de politiek en de economie drukt ook op ons, dus het is misschien alsof we al zo erg klem zijn gezet in zo'n heel klein doosje, terwijl we ook wel weten dat er buiten nog heel veel gebeurt, maar dat je soms niet meer kan dan alleen maar... Want alles drukt zo tegen ons aan. Studietoelagen, geen huizen kunnen kopen, het internet barst uit elkaar, informatie is overal, polarisatie, bubbels, een lichaam hebben, een vrouw zijn... Dat dat wellicht überhaupt al inderdaad zo groot is dat we daar überhaupt moeten beginnen, misschien.

Selm: Zeker bij een debuut. Dankjewel, Lisa, dankjewel, Maxime. Dat was een heel fijn gesprek. We hebben helaas niet meer tijd, maar we praten nog een andere keer verder. Vind de ruimte, blijf ademen en we zien elkaar als het goed is in het voorjaar van 2022 in Nijmegen op het Wintertuinfestival.

Maxime: Dit was superleuk, dank jullie wel!

Je luisterde naar Radio Debuut. Waar Maxime Garcia Diaz en Lisa Weeda werden geïnterviewd door Selm Wenselaers. Wil je Maxime en Lisa live zien voordragen? Kom dan naar de festivalavond van het Wintertuinfestival op Tweede Paasdag 18 april 2022 in Doornroosje in Nijmegen. Kijk voor meer informatie op www.wintertuinfestival.nl.

Dit was een podcast van De Nieuwe Oost | Wintertuin. Volg ons via je favoriete podcast-app voor meer podcasts over verhalen, literatuur en schrijven. Tot de volgende keer!